

พิมเสน

1. ชื่อสมุนไพร พิมเสน (PHIMSEN-TON)
2. ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dryobalanops aromatica* Gaertn. ชื่อวงศ์ Dipterocarpaceae
3. ชื่ออื่น พรมเสน, พิมเสนเกล็ด, พิมเสนตรังกานู, ภิมเสน, ภิมเสน, Baros camphor, Barus camphor, barus kapur, bhimsaim camphor, bhimseni, bing pian, camphol, Dryobalanops camphor, kapur barus Malay camphor, Malayan camphor, Sumatra camphor

4. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้นขนาดใหญ่ ตามกิ่ง ช่อดอก หูใบ ก้านใบ และใบด้านล่าง เมื่ออ่อนมีเกล็ดตรงแคอยู่ทั่วไป เมื่อแก่เกลี้ยง ใบบรูปร่างหอก แฉก กว้าง 1-1.5 มิลลิเมตร ยาว 2-5 มิลลิเมตร มักจะแบน หูใบเล็ก รูปร่างยาว 5-8 มิลลิเมตร

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่กว้าง กว้าง 2-4 เซนติเมตร ยาว 4-6 เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม ยาวถึง 1.5 เซนติเมตร โคนสอบแคบหรือมนกว้าง ขอบเรียบ เส้นกลางใบเป็นร่องลึก หนูนซัดด้านล่าง เส้นใบเห็นไม่ชัด ก้านใบเรียว ยาว 0.5-1 เซนติเมตร

ดอก ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง โปรง ออกที่ปลายยอดหรือตามซอกใบ ยาวถึง 7 เซนติเมตร ตาดอกรูปกระสวย ปลายมน กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกัน ปลายจักเป็นพูไม่เท่ากัน พูรูปใบหอก ปลายมน เกสรตัวผู้มีประมาณ 30 อัน ขนาดไม่เท่ากัน ก้านชูอับเรณูเล็กเรียวยาว โคนเชื่อมติดกัน อับเรณูรูปแถบ มีรยางค์แคบสั้น รั้งไขเหนียววงกลีบ รูปไข่ เกสรตัวเมีย มี 1 ช่อง มีออวุล 1 เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียคล้ายเส้นด้าย เกสรตัวเมีย ยาวเป็นสองเท่าของรังไข่ และยาวกว่าก้านชูอับเรณู

ผล เป็นผลเปลือกแข็งเมล็ดเดียว รูปไข่ กว้างประมาณ 1.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 3 เซนติเมตร เกสรตัวเมีย มีก้านยอดเกสรเพศเมียติดอยู่ กลีบเลี้ยงขยายใหญ่เป็นรูปถ้วยปลายคอด ส่วนปลายถ้วยมีพูรูปช้อนปลายมน 5 พู เท่ากัน

5. ส่วนที่ใช้ทำยา

พิมเสนเป็นเกล็ดเล็ก ๆ สีขาวขุ่นหรือใสไม่มีสี กลิ่นหอมเย็นเฉพาะตัว อนุเล็กน้อย รสเผ็ดปราณีเย็น

วิธีการเตรียมพิมเสน (ธรรมชาติ) พบได้ในต้นพิมเสนที่มีอายุมากบางต้น ในรูปของเกล็ดหรือน้ำมัน ทั้งนี้สามารถแยกพิมเสนได้โดยการกลั่นเนื้อไม้ พิมเสนที่ได้ส่วนมากอยู่ในรูป d-borneol

6. สรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ทำยา

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า พิมเสนมึรสเผ็ดปรา้เย็น ช่วยกระจายลมทั้งปวง ทำให้เรือและผายลม แก้อาการจุกเสียด แน่นเฟ้อ แก้อาการปวดท้อง ใช้เป็นยาขับเสมหะ ขับเหงื่อ แก้ลมวิงเวียน หน้ามืด บำรุงหัวใจ ใช้ภายนอกเป็นยารักษาแผลสด หรือแผลเรื้อรัง

7. รายงานการวิจัยปัจจุบัน

8. สารสำคัญ

พิมเสน (ธรรมชาติ) เป็นสารประกอบอินทรีย์ ประเภทโมโนเทอร์พีนแอลกอฮอล์ (monoterpene alcohol) เลขทะเบียน CAS 464-43-7 มีสูตรโมเลกุล $C_{10}H_{18}O$ น้ำหนักโมเลกุล 154.24 ค่าความถ่วงจำเพาะ 1.011 จุดหลอมเหลว 208 องศาเซลเซียส พิมเสนมีค่าการหมุนเชิงแสงจำเพาะ (specific rotation) ของสารละลายความเข้มข้น 10% ในเอทานอล (96%) เป็น $+37.6^\circ$ ที่อุณหภูมิ 25 องศาเซลเซียส พิมเสนบริสุทธิ์จะเป็นแผ่นผลึกรูปหกเหลี่ยม เมื่อทิ้งไว้ในอากาศจะระเหิดได้ ละลายน้ำยาก พิมเสน 1 ส่วนละลายได้ในปิโตรเลียมอีเทอร์ (petroleum ether) 6 ส่วน หรือในเบนซีน (benzene) 5 ส่วน

9. แหล่งกำเนิด และกระจายพันธุ์

พืชชนิดนี้พบทางตอนใต้ของคาบสมุทรมลายูตั้งแต่รัฐกลันตันลงไป จนถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา และเกาะบอร์เนียว มักพบตามป่าดิบชื้นในดินทรายแห้ง

10. พื้นที่เหมาะสมในการปลูกในประเทศไทย

- ลักษณะพื้นที่ พื้นที่ดอนน้ำไม่ท่วมขัง สวนสมุนไพรร
- ภาค ทุกภาคของประเทศไทย
- จังหวัด ทุกจังหวัดของประเทศไทย

11. การคัดเลือกพันธุ์ (พันธุ์ที่นิยมปลูกในประเทศไทย)

- พันธุ์ที่ใช้เป็นยา พันธุ์ใช้ใบทำยา
- พันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร ไม่ใช่ทำเป็นอาหาร

12. การขยายพันธุ์

ขยายพันธุ์โดยการปักชำ พิมเสนเป็นไม้ล้มลุกปักชำง่าย ตัดต้น หรือยอดยาว 8 – 10 นิ้ว ตัดไปให้เหลือน้อยที่สุด แล้วนำไปปักในถุงเพาะชำที่ใส่ขี้เถ้ากลบ ปักชำถุงละ 2 – 3 กิ่ง เอาไว้ในเรือนเพาะชำ รดน้ำให้ชุ่มอยู่เสมอประมาณ 2 – 3 สัปดาห์ พิมเสนเริ่มแตกยอดใหม่และงอกงาม พออายุ 1 – 2 เดือน พร้อมที่จะปลูกต่อไป

13. การปลูก/สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูก

- ฤดูกาลเพาะปลูก ปลูกได้ทุกฤดูกาล แต่ต้องมีน้ำรดให้ชุ่มชื้นอยู่เสมอ
- การเตรียมดิน การปลูกพิมเสนต้นต้องยกเป็นแปลง โดยการสับดินยกแปลงกว้าง 1 เมตร ความยาวแล้วแต่พื้นที่ทางเดินระหว่างแปลง 50 เซนติเมตร เป็นทางเดินและเป็นร่องระบายน้ำก็ได้ แล้วผสมปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมักคลุกเคล้าในแปลงปลูก

- **วิธีการปลูก** เมื่อพืชมเสนต้นอายุ 1 – 2 เดือน ลำต้นและรากแข็งแรงพร้อมที่จะปลูก เอาลงแปลงปลูกที่เตรียมไว้ ระยะห่างระหว่างต้น 30 เซนติเมตร ระหว่างแถว 30 เซนติเมตร ปักไม้พยูงต้นผูกเชือกให้เรียบร้อย รดน้ำให้ชุ่มชื้นอยู่เสมอ

14. การปฏิบัติดูแลรักษา

- **การใส่ปุ๋ย** พืชมเสนต้นเมื่อตอนเตรียมแปลงได้ใส่ปุ๋ยไว้แล้ว 1 ครั้ง จะใส่อีกครั้ง เมื่อพรวนดินและกำจัดวัชพืช หลังจากปลูก 2 เดือน ไม่ควรใช้สารเคมี เพราะพืชมเสนต้นจะใช้ใบทำยา
- **การให้น้ำ** พืชมเสนต้นเป็นพืชต้องการน้ำมาก แต่ไม่ให้ท่วมขัง ต้องรดน้ำให้ชุ่มชื้นอยู่เสมอ
- **การกำจัดวัชพืช** ควรทำพร้อมกับการพรวนดินและใส่ปุ๋ย
- **การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรู** พืชมเสนต้นจะมีโรคและแมลงกัดกินบ้าง ควรใช้สารชีวภาพ หรือสารสะเดาฉีดพ่น

15. การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว

- **ฤดูกาลการเก็บเกี่ยว** เก็บเกี่ยวได้ทุกฤดูกาล จะเก็บเกี่ยวเมื่อพืชมเสนต้นเริ่มออกดอก
- **วิธีการเก็บเกี่ยว** โดยการตัดทั้งต้นทั้งใบยาวประมาณ 30 เซนติเมตร เก็บต้นตอเอาไว้ เพื่อให้แตกยอดรุ่นต่อไป
- **การแปรรูปหลังการเก็บเกี่ยว** เมื่อได้พืชมเสนต้นมาแล้ว นำมาล้างน้ำให้สะอาดแล้ว ตัดเป็นท่อน ๆ สั้น ๆ ยาว 5 – 10 เซนติเมตร
- **การบรรจุและการเก็บรักษา** เมื่อพืชมเสนต้นพร้อมใบแห้งแล้ว เก็บใส่ถุงพลาสติกมัดปากให้แน่น เพื่อส่งจำหน่ายต่อไป เก็บไว้ในห้องที่มีอุณหภูมิปกติ

16. การจำหน่าย

พืชมเสนเกล็ดแห้ง ราคา กิโลกรัมละ 170-350 บาท

หมายเหตุ

1. ปัจจุบันพืชมเสน (ธรรมชาติ) ที่ได้จากต้นพืชมเสนหาได้ยากมาก แทบไม่มีการผลิตแล้ว และมีราคาแพงมาก ส่วนหนึ่งเนื่องจากในประเทศอินโดนีเซียมีการใช้ประโยชน์จากไม้ของต้นพืชมเสนในการก่อสร้างมากกว่า และพืชมเสนต้นแก่บางต้นเท่านั้นที่ให้เกล็ดพืชมเสน ซึ่งบอกได้ยากว่าต้นใดมีเกล็ดพืชมเสนอยู่ภายใน
2. ตำรายาของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนว่า พืชมเสนเป็นยากระตุ้นให้รู้สึกตัวเมื่อหมดสติหรือชักจากไข้สูงหรือเป็นลม ทำให้สดชื่น ปลอดภัย ใช้บรรเทาอาการตาอักเสบ รักษาแผลในช่องปาก ลดอาการเจ็บคอ ใช้ภายนอกเป็นยาทาแผล
3. ควรเก็บพืชมเสนไว้ในภาชนะปิดสนิท ที่อุณหภูมิไม่เกิน 25 องศาเซลเซียส
4. มีพืชมเสนอีกชนิดหนึ่งเรียก พืชมเสนหนาด (Ngai camphor) ได้จากต้นหนาด [Blumea balsamifera (L.) DC.] วงศ์ Asteraceae (Compositae) พืชมเสนชนิดนี้ผลิตและใช้มากในเวียดนามและมณฑลไห่หนาน (ไหหลำ) ของจีน จัดเป็นพืชมเสนคุณภาพต่ำ แต่ราคาถูกกว่าและหาได้ง่ายกว่ามาก

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข